

1958 Brüksel Dünya Sergisi ve Türkiye'nin Temsili

Cahide SINMAZ SÖNMEZ

Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Çanakkale

E-Mail: cahides@yahoo.com

ORCID ID: 0000-0001-7772-9236

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 03.08.2022 Kabul Tarihi / Accepted: 05.12.2022

ÖZ

SÖNMEZ SINMAZ, Cahide, **1958 Brüksel Dünya Sergisi ve Türkiye'nin Temsili**, CTAD, Yıl 19, Sayı 39 (Güz 2023), s. 1617-1643.

İlk olarak yerel pazarlar ve takas mekânları biçiminde ortaya çıkan sergiler, dünya ticaretinin gelişmesiyle birlikte, ulaşım imkânlarının artması ve uluslararası ticaretin gelişmesiyle birlikte sınırları aşarak ülkelerin ürünlerini teşhir ettikleri büyük buluşma yerleri haline gelmiştir. Uluslararası kapsamda ilk sergi, 1851 yılında Londra'da açılmış olup, bu tarihten itibaren pek çok ülke uluslararası sergilere ev sahipliği yapmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı nedeniyle uluslararası sergilerin düzenlenmesi sekteye uğramış, savaş sonrası ilk uluslararası sergi 17 Nisan – 19 Ekim 1958 tarihleri arasında Brüksel'de açılmıştır.

Belçika'nın, Başkent Brüksel'i Avrupa'nın merkezi haline getirmek düşüncesiyle organize ettiği sergiye 51 ülke, 112 pavyon ve 7 uluslararası organizasyon katılmıştır. 41 milyonu aşkın kişinin ziyaret ettiği sergiye Türkiye de “*Medeniyetlerin Kesişme Noktası*” ana teması ve Sergi Genel Komiseri Munis Faik Ozansoy'un idaresinde hazırlanan bir pavyonla iştirak etmiştir.

Pavyonun yapım işini Utarit İzgi, Muhlis Türkmen, Hamdi Şensoy ve İlhan

Türegün'den oluşan bir ekip üstlenmiştir. Sergi Binası ve Türk Kahvesi'ni de ihtiva eden "Lokanta"dan oluşan iki bloklu Türk Pavyonu'nda, Türk tarihinin çeşitli safhalarının sergilendiği eserlerin yanı sıra Türkiye coğrafyası ve kültürüne ait ürünler de teşhir edilmiştir. Açık kaldığı altı ay süresince büyük ilgi gören ve çeşitli kategorilerde altın, gümüş ve bronz madalya ile ödüllendirilen Türk Pavyonunda sergilenen ürünler, Türk kamuoyu tarafından da dikkatle takip edilmiş, Türkiye Cumhuriyeti'nin hassasiyetleri ve öne çıkan özellikleri de sergi aracılığıyla uluslararası dünyaya tanıtılmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmada, Soğuk Savaş Dönemi'nin ilk dünya sergisi olan "Expo 58"e Türkiye'nin katılma amacı, sergide yer alış şekli, daha önceki dönem sergileriyle benzerlik ve farklılıkları ve serginin Türk ve dünya kamuoyundaki yansımaları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Brüksel, Sergi, 1958, Expo 58, Demokrat Parti.

ABSTRACT

SÖNMEZ SINMAZ, Cahide, **1958 Brussels World Exhibition and Representation of Türkiye**, CTAD, Year 19, Issue 39 (Fall 2023), CTAD, Year 19, Issue 39 (Fall 2023), pp. 1617-1643.

Exhibitions, which first emerged in the form of local markets and bartering places, have become great meeting places, where countries exhibit their products by crossing borders, as a consequence of the development of world trade, the increase in transportation opportunities, and the development of international trade. The first international exhibition was the London Exhibition of 1851, and many countries have hosted international exhibitions since then. However, the organization of international exhibitions was interrupted due to World War II, and the first post-war international exhibition was opened in Brussels between 17 April and 19 October 1958.

51 countries, 112 pavilions, and 7 international organizations participated in the exhibition, which was organized by Belgium with the idea of making Brussels, the capital, the centre of Europe. Türkiye also participated in the exhibition, which was visited by more than 41 million people, with the main theme of "The Crossing Point of Civilizations" and a pavilion prepared under the management of Exhibition General Commissioner Munis Faik Ozansoy.

A team consisting of Utarit Izgi, Muhlis Türkmen, Hamdi Şensoy and İlhan Türegün undertook the construction of the Turkish Pavilion, which would take place in the exhibition. In the Turkish Pavilion, which consisted of two blocks consisting of the Exhibition Building and the Restaurant, which also included Turkish Coffee, the products belonging to the geography and culture of Türkiye were exhibited, as well as the works exhibiting various phases of Turkish history. The products exhibited in the Turkish Pavilion, which

attracted great attention during the six months it was open and were awarded with gold, silver and bronze medals in various categories, were also closely followed by the Turkish public, and the sensitivities and prominent features of the Republic of Türkiye were introduced to the international world through the exhibition.

The aim of this research is to focus Türkiye's purpose of participating in the first world exhibition of the Cold War era, "Expo 58", to examine the way it took place in the exhibition, and to analyze the similarities and differences with previous exhibitions and the reflections of the exhibition on the Turkish and world public opinion.

Giriş

Sanayi Devrimi öncesinde birçok ülkede ulusal anlamda ve daha çok sanatsal içerikte sergiler düzenlenirken, Sanayi Devrimi'nin ardından yaşanan endüstriyel gelişmeler sergilerin içeriğini de etkileyecektir. Avrupa Devletleri'nde üretimin artması, yeni pazar ve hammadde ihtiyacını da doğurmuş ve bu ihtiyacın giderilebilmesi için sanayi ürünlerinin ve üretim araçlarının tanıtılması amacı ile XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren önce ulusal,¹ aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren de uluslararası sergiler düzenlenmeye başlamıştır.² Bu kapsamda ortaya çıkan sergicilik anlayışının temelini de 1851 Londra Uluslararası Sergisi oluşturmaktadır. Sanayi Devrimi'nin ardından, edindiği teknolojik gelişmelerle yeni icatları dünyaya duyurmak ve tanıtmak isteyen İngiltere'nin 1 Mayıs-11 Ekim 1851 tarihleri arasında Londra Hyde Park'ta düzenlediği serginin simge binası ise Crystal Palace'dır.³ Tek parça şeklinde inşa edilen yapı, dökme demir ve camdan oluşan strüktürü ve seri üretimin kullanıldığı ucuz malzemesi ile dönemin standart inşa tekniğinden farklı mimaride yapılmıştır.⁴ Osmanlı

¹ Nurcan Yazıcı, "Uluslararası Sergilerde Osmanlı Mimarisi'nin Sunumu", *Arkitekt*, Yıl 71, Sayı 500, Ocak-Şubat 2004, s. 18; Nilgün Özilhan, *1851 Londra Uluslararası Sergisi'ne Osmanlı İmparatorluğu'nun Katılımı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2020, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 110.

² Aziz Tekdemir, "1867 Paris Sergisi ve Sultan Abdülaziz'in Sergiyi Ziyareti", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, Temmuz 2013, s.1.

³ Erik Mattie, *Dünya Fuarları*, İstanbul Sergi Merkezi Yayınları, 2007, s. 11; Aziz Tekdemir, "1851 Londra Sergisi ve Osmanlı Devleti'nin Katılışı", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, Nisan 2018, s. 302-307.

⁴ Didem Akyol Altun, *Dünya Fuarlarının/Expolarının Mimari Değerlendirmesi: Türk Pavyonları*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir 2003, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 41-42.

İmparatorluğu'nun da katıldığı⁵ bu serginin başarısı, uluslararası sergi konseptinin de önünü açmıştır.

Ancak 1851 Londra Sergisi'nden itibaren düzenlenen uluslararası sergilere birçok ülkenin ev sahipliği yapmak istemesi ve aynı anda birden fazla serginin açılmaya başlanması sergilerin bir düzene ve örgüte bağlanması ihtiyacını ortaya çıkarmıştı. Bu amaçla bir araya gelen 31 ülke, 1928 senesinde Paris'te *Uluslararası Sergi Anlaşması*'ni imzaladı⁶ ve uluslararası sergilerin sıklığını, niteliğini ve düzenini kontrol edecek olan *Uluslararası Sergiler Ofisi*'ni (Bureau International des Expositions) (BIE) kurdu.⁷ Böylece BIE himayesinde belli bir düzene ve takvime göre yapılmaya başlanan ilk Dünya Sergisi ise 27 Nisan - 3 Kasım 1935 tarihleri arasında Brüksel'de gerçekleşti.⁸ Bu sergiyi 1937 Paris ve 1939 New York Uluslararası sergileri izledi. Ancak II. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle uluslararası sergi organizasyonları uzun süre düzenlenemedi ve savaştan sonra, birinci kategori World Expo olarak sınıflandırılan, ilk büyük sergi 1958 yılında Brüksel'de açılabilir.⁹

“Expo 58” Brüksel Dünya Sergisi

II. Dünya Savaşı sonrası ilk dünya sergisinin Brüksel'de gerçekleşmesi fikri Brüksel Belediye Başkanı Paul-Henri Spaak tarafından ortaya atılmıştı. Spaak'ın bu önerisi 7 Mayıs 1948 tarihinde Belçika Hükümeti tarafından kabul edildi. Kasım 1951'de eski Bakan Baron Moens de Fernig, serginin Genel Komiseri olarak seçilirken, serginin düzenlenmesi sorumluluğunu ise Ekonomi Bakanlığı üstlendi. Hükümet, 1952 yılının başlarında sergi projesinin finansmanını düzenleyen bir yasa ile olağanüstü kredilerin kullanılmasının yolunu açarken, sergi için bir piyango düzenlenmesi ve bu fonların kamu bütçesinden kullanılmasına da izin verdi.¹⁰

⁵ Rifat Önsoy, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Katıldığı İlk Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani (1863 İstanbul Sergisi)”, *Belleten*, Cilt 47, Sayı 185, 1983, s. 195. Geniş bilgi için bk; Nilgün Özilhan, *agt.*, s. 109-156.

⁶ Türkiye BIE'ye katılmasa bile Şakir, Faik ve Esat Cemal Bey'ler Paris'te düzenlenen konferansta Türkiye'yi temsilen yer almışlardır. *T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşinleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşini (BCA)*, 30.18.1.1/30.62.19, 24 Ekim 1928; *BCA*, 30.18.1.2/1.4.16, 11 Kasım 1928.

⁷ Ö. Sıla Durhan, “Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Dünya Sergilerine Katılımı (1930-2000)”, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2002, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 4. Türkiye ise bugün 170 üyesi bulunan BIE'ye 2004 yılında üye olarak o tarihten itibaren sergilere aktif katılım sağlamaktadır. <https://www.bie-paris.org/site/en/turquie> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

⁸ <https://www.bie-paris.org/site/en/1935-brussels> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

⁹ <https://www.bie-paris.org/site/en/all-world-expos> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

¹⁰“10 Years of Preparation”,

Serginin açılış tarihi 20 Temmuz 1952 tarihinde 1958 yılı olarak belirlenmiştir. Bu yıl Kasım 1953'te Uluslararası Sergiler Ofisi (BIE) tarafından da resmî olarak tescillendiği gibi Mart 1954'te *Company of the Universal and International Exposition Brussels 1958* ismiyle bir organizasyon kurularak genel sekreterliğine Charles Everarts de Velp seçilmiştir. Bu yapılanmanın ardından serginin Genel Komiseri Baron von Fernig Belçika'da temsilcileri olan ülkelerin büyükelçiliklerine ve uluslararası kuruluşlara sergiye katılmalarını arzu eden davetiyeler göndermiş ve 24 Eylül 1954'te yapılan törenle Heyselpark'ta kurulacak olan serginin temeli atılmıştır.¹¹ 1935 tarihli Brüksel Dünya Sergisi ile aynı zeminde yer alacak olan “Expo 1958”, Laeken Sarayı ile Yüzüncü Yıl Sarayı arasında 200 hektarlık bir alanı kaplayacak,¹² 1935 sergisinde yer alan binaların çoğu da yeniden kullanılacaktır.¹³

Ana teması, *Daha İnsanî Bir Dünya İçin Gelişim, İnsanlığın Hizmetinde Olan Bir Teknoloji Ve Teknolojik İlerleme Yoluyla İnsan Gelişimi*,¹⁴ *Bir Dünya Görüşü: Yeni Bir Hümanizm (A World View: A New Humanism)*¹⁵ olarak kabul edilen, serginin simgesi ise mühendis Andre Waterkeyn tarafından tasarlanan *Atomium* idi. Aynı zamanda Belçika pavyonu olarak tasarlanan bu yapı, bir demir molekülünün 165 milyar kez büyütülmüş atom modeli olarak tasarlanmıştı.¹⁶ 102 metre yüksekliğinde, 24 ton ağırlığında olan Atomium'un en üst katında Belçikalı mimar Stanislas Jasinski tarafından tasarlanan 250 kişilik bir de restoran bulunuyordu.¹⁷ Her bir kürenin bir demir atomunu temsil ettiği yapıda kürelerin içinde sergi alanları oluşturulmuştu. Bu alanlar nükleer enerji ve insanlığın nükleer ilerlemeden nasıl yararlanacağını göstermek amacıyla tanıtım için

https://site.exposeeum.de/expo2000/geschichte/detail.php?wa_id=15&lang=1&s_typ=16
(Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

¹¹ “10 Years of Preparation”,

https://site.exposeeum.de/expo2000/geschichte/detail.php?wa_id=15&lang=1&s_typ=16
(Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

¹² <https://www.bie-paris.org/site/en/1958-brussels> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

¹³ https://applications.icao.int/postalhistory/1958_world_s_fair_brussels_belgium.htm (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023)

¹⁴ https://site.exposeeum.de/expo2000/geschichte/detail.php?wa_id=15&lang=1&s_typ=16
(Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

¹⁵ <https://www.bie-paris.org/site/en/1958-brussels> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

¹⁶ Bastiaan Oltwater, “Atomium. An optimistic vision”, *Thing theory & urban objects at EXPO'58*, Ed. Wallis De Vries, J. G., Seminararch; Volume 3, Technische Universiteit Eindhoven, The Netherlands, 2012, s. 36. <https://research.tue.nl/files/3531655/735300.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

¹⁷ https://atomium.be/construction_of_the_atomium (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

kullanılacaktı.¹⁸ Optik etkiyi arttırmak düşüncesiyle çok parlak bir alüminyum alaşımla kaplanan kürelerin, geceleri yansıtılan ışık hüzmeleri sayesinde elektron yörüngeleri şeklinde görülmeleri amaçlanmıştı.¹⁹

II. Dünya Savaşı'ndan sonra düzenlenen kendi kategorisinin ilk Dünya Sergisi olan Expo 1958'de, “50 yıllık Modern Sanat”ın sergilendiği *Uluslararası Sanat Sarayı*; atomlar, kristaller, moleküller ve canlı hücreler üzerinde bilimsel araştırmalar sergileyen *Bilim Sarayı*; Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Benelux, Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC), Avrupa Kömür ve Çelik Birliği, Gümrük İş Birliği Konseyi ve Uluslararası Kızılhaç gibi uluslararası kuruluşların küresel iş birliği arzusuna yön vermek için kendi sunumlarını yaptığı *Uluslararası Örgütler Sarayı* ve demografik ilerleme, gıda, enerji ve ulaşım gibi dört küresel sorunu ele alan *Dünya İşbirliği Sarayı* adı altında birçok farklı kategoride saraylar oluşturulmuştu.²⁰ Vatikan da ilk defa gösterişli bir pavyonla uluslararası bir sergiye iştirak ediyordu.²¹ Serginin batı bölümünde Belçika'nın ekonomik, sosyal, teknik ve bilimsel başarılarının sergilendiği bir kabul yeri mevcut olup burada aynı zamanda Belçika'nın sömürgesi olan Kongo, Ruanda ve Burundi'nin gelişimlerini ve kültürlerini yansıtan diğer sergiler bulunmaktaydı.²² Sergi alanının doğu bölümünde ise çeşitli ulusların, o dönemin anlayışı olan uluslararası tarz uygulamaları çerçevesinde çelik strüktür ile camın birlikteliği ve transparanlığın ön planda olduğu, kolay taşınır ve sökülebilir malzemeden inşa edilmiş olan, pavyonlarına yer verilmişti.²³

17 Nisan – 19 Ekim 1958 tarihleri arasında ve toplamda 185 gün açık kalacak olan serginin açılış konuşmasında Kral Baudouin “... 1958 dünya sergisini

¹⁸ Oltwater, agm., s. 36.

¹⁹ Atomiuma dair görsel için bk. Görsel 1. “Symbol of the Atomic Fair - The Atomium”, https://site.exposeeum.de/expo2000/geschichte/detail.php?wa_id=15&lang=1&styp=8 (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

²⁰ “A Grazing Cow”, <https://www.bie-paris.org/site/en/1958-brussels>; https://site.exposeeum.de/expo2000/geschichte/detail.php?wa_id=15&lang=1&styp=13 (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

²¹ *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1958, s. 4; Durhan, *agt.*, s. 40.

²² Brüksel Dünya Sergisi her ne kadar insanoğlu için daha iyi bir dünya gibi barışçıl ve ilerici bir slogana sahip olsa da Belçika Hükümeti'nin sergide kurduğu “yerli köyü”nde çoğu Kongo'da devlet görevlisi olan 700 kadar yerli Afrikalıyı Brüksel'e getirerek ilkel kıyafetler giydirmesi daha sonraki yıllarda bu serginin insan hayvanat bahçesine benzetilmesine sebep olmuştur... Bu durum 1958 gibi modern bir tarihte bile Avrupalıların eski fuar geleneği olan “yerli sergileme” geleneğinden tam olarak kopmadığının bir göstergesi olarak algılanmaktadır.²² Matthew Starnard, “Bilan Du Monde Pour Un Monde plus Déshumanisé: The 1958 Brussels World's Fair and Belgian Perceptions of the Congo”, *European History Quarterly*, Volume 35, Issue 2, April 2005, s. 284.

²³ Altun, *agt.*, s. 191.

büyük bir ümitle açmaktayız. İlim kendi başına medeniyetler yaratmaya yeterli değildir. İlme ek olarak manevi mefhumlarımızın da gelişmesi lazımdır. Belçika milleti bu sergiyi açarken, dünyayı bu sergide kardeşlik ilişkileri kurmaya davet etmektedir..."²⁴ sözleriyle bilimsel ilerlemenin silahlanma yarışından ziyade gerçek barışı sağlamak için kullanılması gerektiğini, bu serginin amacının da birlikte çalışma ve barış atmosferi yaratmak olduğu mesajını vermiştir.²⁵

Açış konuşmalarında bilimsel gelişmenin özellikle atom enerjisinin barışçıl kullanımına vurgu yapılmaya çalışılsa da bu amacın tam tersi şekilde sergi, Soğuk Savaş'ın atmosferine uygun olarak rakip siyasi sistemlere yönelik propaganda yapılması gibi amaçlarla da kullanılmıştır.²⁶ Zira Sovyetler Birliği pavyonun ortasında gösterişli bir Lenin heykeli²⁷ ile birlikte ilk yapay uydu olarak uzaya gönderilen Sputnik sergilenmekte, sputnik çikolataları ve sputnik sigaraları gibi ürünler de bu propagandaya eşlik etmekteydi.²⁸ Amerikan pavyonunda ise renkli televizyon gösterimleri, dondurma, Coca-Cola gibi popüler Amerikan yaşam tarzını ve kültürünü özendirerek öğeler,²⁹ genişçe bir alanda ve sade yerleşimlerle demokrasinin açıklığına vurgu yapmaktaydı.³⁰ Nitekim De Denderklok Gazetesi söz konusu durumu, "*Bu farklılığı, Sovyetler ve "Yankiler" in barlarında hissedebilirsiniz... Bir barda her şey katı, fazla temiz ve fazla kıbar, diğerinde ise Amerikan yaşamının özgürlüğü içinde kabakaba dolu...*"³¹ değerlendirmesiyle sayfalarına taşımakta; Türk basını da bu rekabeti, sputniklere ıslık çalan olmadığı halde Amerikan pavyonunun çın çın çınladığı yakıştırmasıyla aktarmaktadır.³²

²⁴ *Milliyet*, 18 Nisan 1958, s. 1.

²⁵ Durhan, *agt.*, s. 41.

²⁶ "The Belgian Exhibition Concept",

https://site.exposeeum.de/expo2000/geschichte/detail.php?wa_id=15&lang=1&s_typ=15 (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

²⁷ Mattie, *age.*, s. 208.

²⁸ *De Denderklok*, 10 Augustus 1958, s. 1. (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

<https://aalst.courant.nu/issue/DEKL/1958-08-10/edition/null/page/1?query=> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

²⁹ Lorenzo Arke, "Expo 58: A Brief History of Belgium's World Fair Showcase", *Culture Trip*, <https://theculturetrip.com/europe/belgium/articles/expo-58-a-brief-history-of-belgiums-world-fair-showcase> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

³⁰ Mattie, *age.*, s. 208.

³¹ bk. Görsel 2. *De Denderklok*, 10 Augustus 1958, s. 1.

<https://aalst.courant.nu/issue/DEKL/1958-08-10/edition/null/page/1?query=> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

³² *Milliyet*, 18 Nisan 1958, s. 5.

Soğuk Savaş'ın etkisi, sergideki diğer pavyonların yerleşiminde de görülmekteydi. Pavyonların yerlerini çeşitli ülkelerin aralarında mevcut siyasi ilişkilere göre düzenleme gayretinde olan sergi genel komiserliği, İsrail pavyonuna Arap pavyonundan mümkün olduğu kadar uzak bir noktada yer ayırmış, Yugoslav pavyonuna da doğu ülkelerinden hayli uzak bir alan tahsis edilmişti.³³

Türkiye'nin Sergiye Katılma Kararı

Türkiye, Belçika Hükûmeti tarafından Haziran 1954'te Brüksel Sergisi'ne davet edildi. Bu davet üzerine harekete geçen Dışişleri Bakanlığı, Sergi Komitesinden Türkiye Hükûmeti adına bir yer tahsisi talebinde bulunmuş ve bu talep üzerine Türkiye adına 2251 metrekarelik bir alan ayrılmıştı. Sözleşme gereğince sergide Türkiye Devleti adına kullanılacak olan alan geçici olarak Türk Hükûmetine verilecek, bu alanın yüzde 70'i bina geriye kalan kısım ise bahçe olarak düzenlenebilecekti. Tüm masrafların Türk hükûmetine ait olduğu alanda Türk pavyonunun inşaat, bahçe ve çevre düzenlemesine dair planları ise 20 Haziran 1956 tarihine kadar Sergi Genel Sekreteri'nin onayına sunulmalıydı. İnşaata en geç 1 Ekim 1956 tarihinde başlanması, ağır işlerin Haziran 1957'de tamamlanması, pavyon ve bahçenin genel durumunun da en geç 1958 Mart ayına kadar bitirilmiş olması gerekiyordu.³⁴

Bu maksatla Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, 7 Mart 1956 tarihli yazısında hükûmetin sergiye katılmaya karar vermesi halinde derhal hazırlıklara başlanabilmesi için Dışişleri, İktisat ve Ticaret, Maliye, Eğitim, Bayındırlık, Gümrük ve İnhisarlar, İşletmeler, Ziraat ve Çalışma Bakanlıkları ve İstatistik ve Basın Genel Müdürlükleri temsilcilerinden oluşan bir komisyonun, "1958 Brüksel Sergisi Türk Komitesi" adı altında kurulmasına ve Mart ayı sonuna kadar kesin karara varabilmesi için ilk toplantısını 15 Mart 1956 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'nda yapmasına izin verilmesini Başbakanlıktan talep etti.³⁵ Dışişleri Bakanı'nın bu isteği, sergiye katılımın Türk medeniyetini, sanat, kültür ve iktisadiyatını tarih boyunca tanıtmak fırsatı vereceği düşüncesiyle,³⁶ Başbakanlık tarafından uygun görülmüştü.³⁷ Oluşturulan daimi komite bu hususta 4 ayrı toplantı gerçekleştirdi. Sergiye katılma kararı verilmesi halinde, inşa edilecek Türk pavyonuna dair projelerin hazırlanması ve arazinin gözden geçirilmesi için Bayındırlık ve İşletmeler Bakanlığı temsilcilerinden oluşan bir heyetin Brüksel'e

³³ *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1958, s. 4.

³⁴ *BCA*, 030.18.01.02/149.24.15.7, 7 Mart 1956.

³⁵ Aynı yer.

³⁶ *BCA*, 030.18.1.2/148.18.17, 4 Nisan 1956.

³⁷ *BCA*, 030.18.01.02/149.24.15.7, 14 Mart 1956.

gönderilmesi kararı alınmasını talep eden komite,³⁸ 4 Nisan 1956 tarihli yazısıyla toplantıda alınan kararları Başbakanlığa bildirdi.

Brüksel Sergisi'ne Hazırlık

4 Nisan 1956 tarihli karar çerçevesinde Demokrat Parti hükûmeti “1958 Cihanşümül ve Milletlerarası Brüksel Sergisine Türkiye'nin İştirakini Tanzim Eden Sözleşme”nin imzalanması için 21 Nisan 1956 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Brüksel Büyükelçiliği Baş Katibi Doğan Türkmen'e yetki vermişti.³⁹ Aynı yıl Brüksel Sergisi için Dışişleri Bakanlığı'nda “*Brüksel Sergisi Daimi Komisyonu*” adı altında bir komisyon kurulmasına karar verildi. Komisyon sergide inşa edilecek Türkiye pavyonu için bir proje yarışması başlatmak ve jüri heyetiyle en uygun projenin seçilerek gereken ödemelerin gerçekleştirilmesini sağlamak üzere yetkilendirilmişti. Bu çerçevede, düzenlenecek olan yarışma için gazetelere ilan verilmiş ve son başvuru tarihi 30 Ağustos 1956 olarak belirlenen yarışmanın birincilik ödülü de 7000 Türk lirası olarak belirlenmişti.⁴⁰ 1957 senesinde düzenlenen yarışmayı Utarit İzgi, Muhlis Türkmen, Hamdi Şensoy ve İlhan Türegün'den oluşan bir ekip kazandı.⁴¹ Bu ekip tarafından inşa edilecek olan Türkiye Pavyonu iki bloktan oluşacaktı. Bu bloklardan ilki sergi salonu, ikincisi ise Türk Kahvesini de ihtiva eden lokantaydı. Ayrıca bu iki bloğu birleştiren yaklaşık yüz otuz metre karelik bir mozaik dekoratif pano - duvar ile uç kısmındaki “mobil plastik”ten yapılmış bir kompozisyon ile Türk Pavyonu tamamlanacaktı.

Dünya sergisi için komisyon tarafından düşünülen bir diğer etkinlik ise Türkiye'nin kalkınma hamlelerini konu alan bir filmin çekilmesiydi. Sergi müddetince gösterilmesinin uygun olacağı düşünülen film için bir Çekoslovak şirket ile anlaşma yapıldı⁴² ve çekimlerin tamamlanmasının ardından filmlerin Brüksel'e gönderilmesine karar verildi.⁴³ Komisyon Türk Pavyonunda bir resim sergisi açılması için de vakit kaybetmeden çalışmalarına başladı. “*50 Yıllık Türk Resim*” ismiyle oluşturulacak sergi için İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nden eserlerin yanı sıra jüri tarafından seçilecek harici eserlerin de götürülmesi düşünülmekteydi. Bunun için belirlenen kriterlere uygun olan sanat eserlerini

³⁸ *BCA*,030.18.1.2/148.18.17, 4 Nisan 1956.

³⁹ *BCA*, 030.18.1.2/142.35.5, 21 Nisan 1956.

⁴⁰ *Milliyet*, 18 Temmuz 1956, s. 5.

⁴¹ “1958 ‘Brüksel’ Beynelmül Sergisi Türk Pavyonu”, *Arkhitekt*, Sayı 287, Şubat 1957, s. 63-68; *Yarışmalar Dizini 1930-2004*, Yay. Haz: Zeynep Ömür Yılmaz, TMMOB Mimarlar Odası Genel Merkezi, Ankara 2004, s. 55.

⁴² *BCA*, 030.18.01.02/149.24.15.7, 26 Ekim 1957.

⁴³ *BCA*, 30.18.1.2/147.57.20, 14 Kasım 1957.

göndermek isteyen sanatçıların 5 Şubat 1958 gününe kadar eserlerini teslim etmeleri istenmişti.⁴⁴

Sergi tarihi yaklaştıkça gönderilecek tarihi eserler de yavaş yavaş belirlenmeye başlamıştı. Topkapı Müzesi Müdürü Haluk Şehsuvaroğlu'nun ifadesiyle değeri 1 milyon 217.000 Türk lirası olan Türk-İslam eserlerinin arasında, Şeyh Hamdullah'a ait Kur'an ve sedefkâri bir rahle,⁴⁵ Selimiye Camisi'ne ait iki şamdan, yakutla bezeli bir hançer, incili bir ok kesesi, nadide halılar, kavuk örtüleri, mendiller, minyatürler, tabaklar, eski Türk sosyal hayatı ve giyinişini yansıtacak eşyalar ile Sultan IV. Murad'ın kaftanı ve Sultan I. Ahmed'in şehzâdelik elbisesi de bulunmaktaydı. Komisyonda yapılan tartışmalarda, taşınma esnasında yıpranması kolay olan eşyaların götürülmemesi veya az götürülmesi, halı gibi değerli eşyaların mumlu kâğıtlara sarılması, taşınma sırasında veya sergi sırasında eserlere refakat edecek 15-20 kişilik koruma ekibinin bulunması gibi hususlar üzerinde de duruldu.⁴⁶

Yapılması düşünülen tüm bu işlemler için 1957 ve 1958 bütçelerine sergi masrafları adı altında tahsilat konulması ve ek olarak İktisadi Devlet Teşekkülleri, bankalar ve sergi ile ilgili anonim şirketlerden mali yardım temin edilmesi planlanmıştı.⁴⁷ Bu çerçevede Brüksel'de açılacak sergiye iştirak dolayısıyla bütçeye, Basın - Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü'nün bu konudaki ilgili masraflarını karşılamak üzere 700.000 lira, inşaat ve diğer masrafların karşılığı olarak da Dışişleri Bakanlığı'na 400.000 liralık tahsisat konuldu.⁴⁸ Sergide yer alacak her türlü neşriyat, folklor ekipleri, film ve fotoğraf, pano ve diorama masrafları, levazım ve eşya bedelleri, nakliye, sigorta ücretleri, sergi eşyası, kira bedelleri, folklor ekiplerinin gündelikleri ve serginin gerektirdiği tüm masraflarla her çeşit harcırahlar da Basın - Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü'nün propaganda masrafları maddesine dayanarak ödenecekti. Ayrıca serginin hazırlanması işleriyle alakalı tüm devlet daireleri, bakanlıklar ve üniversitelerden hizmet talep etmek de Sergi Daimi Komisyonu'nun yetkileri arasında yer almaktaydı.⁴⁹

⁴⁴ *Milliyet*, 23 Ocak 1958, s. 5.

⁴⁵ *Zafer*, 22 Mart 1958, s. 3.

⁴⁶ Halit Kıvanç, "Brüksel Yolculuğuna Hazırlanan Eserler", *Milliyet*, 21 Şubat 1958, s. 5.

⁴⁷ *BCA*, 030.18.1.2/143.4019, 5 Mayıs 1956.

⁴⁸ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)*, Devre 11, Cilt 2, 19 Şubat 1958, s. 128-129, 168.

⁴⁹ *TBMMZC*, Devre 11, Cilt 2, 19 Şubat 1958.

9 Nisan 1958 tarihinde Serginin Genel Komiserliği'ne atanan⁵⁰ ve sergi açılışına katılmak üzere 13 Nisan tarihinde Brüksel'e hareket eden⁵¹ Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürü Munis Faik Ozansoy hükûmetin sergideki hedefini, Türkiye'nin gururunu teşkil eden parlak mazisi ile irtibatını kesmeden modern, insanî ve barışçı bir dünya yaratmak olarak özetlemiş ve konuşmasını “*Büyük Atatürk'ün sesıyla 'Biz kimsenin düşmanı değiliz. Biz insanlığın düşmanı olanların düşmanımız'*” sözleriyle tamamlamıştı.⁵²

Sergide Türk Pavyonu

Serginin açılışından ancak birkaç gün sonrasına yetiştirilebilen⁵³ Türk Pavyonu'nda, çelik karkas sistem, modüler bölmeler ve prefabrik yapı malzemeleri kullanılmıştı. Yapıldığı yıllarda Türkiye için yeni olan prefabrik yapım sistemi, pavyonun Türkiye'de kurulabilmesine olanak sağlayan sökülüp takılabilir olma durumu dikkate alınarak tercih edilmişti.⁵⁴ Yaklaşık 625 metrekare kapalı alana sahip olan yapı, modern Türkiye'yi simgeleyen sergi salonu ve yaklaşık 150 metrekare taban alanına sahip ve geçmişini simgeleyen lokanta ve kahvehane binasından oluşuyordu.⁵⁵ Bu iki binayı birbirine bağlayan duvarın üzerinde ise Bedri Rahmi Eyüboğlu tarafından yapılan 50 metre uzunluğunda 2 metre yüksekliğinde⁵⁶ ve üzerinde Türk kültürü motifleri kullanılan bir mozaik mevcuttu.⁵⁷ Pavyonun üç tarafı camdan yapılarak içerideki eserlere bol miktarda ışık gelmesi sağlanmıştı. Boğazdaki Köprülü yalılarından esinlenilmiş olan yapının ortasında bir havuz, arka bahçesinde ise hediyelik satış

⁵⁰ *BCA*,030.18.1.2/148.18.17, 9 Nisan 1958.

⁵¹ *Milliyet*, 14 Nisan 1958, s. 3.

⁵² *Zafer*, 22 Mart 1958, s. 5.

⁵³ Turhan Tükel, “Brüksel’de Medeniyet hesap veriyor... Serginin içi ve içyüzü 2”, *Akşam*, 29 Nisan 1958, s. 5.

⁵⁴ Gözde Kan Ülkü, “Mimarlık ve Sanat İşbirliği: Brüksel EXPO’58 Türkiye Pavyonu”, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 5, Güz 2019, s. 507’den naklen; Uğur Tanyeli, “Profil: Utarit İzgi: Teknolojisiz ülkede teknolojik üretimin peşinde”, *Arredamento Dekorasyon*, Sayı 1, 1997, 58-65.

⁵⁵ Selda Bancı, *Turkish Pavilion In The Brussels Expo’58: A Study On Architectural Modernization In Turkey During The 1950s*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2009, s. 44.

⁵⁶ *Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Çağdaşlarından Mektuplar, Biz Mektup Yazardık*, (Yayına Hazırlayan Hughette Eyüboğlu) Ed. Rûken Kızıler, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015, s. 339-340.

⁵⁷ Bancı, *agt.*, s. 69.

stantları yer almaktaydı. Bu iki kısmın toplam maliyeti ise 300.000 dolar olarak açıklanmıştı.⁵⁸

Sergide yer alan birçok pavyonda olduğu gibi Türkiye pavyonunun girişine heykeltıraş İlhan Koman tarafından tasarlanan 22 metre yüksekliğinde çelik çubuklarla inşa edilmiş dekoratif bir kule dikilmesine⁵⁹ ve İlhan Koman imzasını taşıyan Hitit Güneş Kursu yapılmasına karar verildi.⁶⁰ Binanın inşaatı için de Belçika'nın en büyük firmalarından birisi ile anlaşıldı.⁶¹

Sabri Berkel, pavyonun lokanta kısmında ayırıcı vazifesi gören panolara her biri dörde altı metrelik üç duvar resminin yapımını üstlenirken,⁶² masaların üzerinde kullanılan karo seramikler ise Namık Bayık tarafından tasarlandı. Füreya Koral'ın fincan ve tepsileri⁶³ ile Bedri Rahmi Eyüpoğlu'nun imzasını taşıyan perdeler de sergi binası için özel olarak tasarlanıp üretildi.⁶⁴

Türkiye serginin resmî bülteninde “*Türkiye: Avrupa'nın Doğu Kapısı*” başlığıyla tanımlanmış, pavyonun ana teması da bu düşünce üzerine oluşturulmuştu. Türkiye'nin Batı ile Doğu arasında köprü olma özelliğini sergilemek amacıyla Boğazköy'deki kazılarda bulunmuş tarihin ilk yazılı antlaşması olan Kadeş Antlaşması ile Hitit, Bizans, Selçuk, Roma, Yunan, Osmanlı ve İslam dönemlerine ait diğer arkeolojik ve tarihi eserlere yer verildi.⁶⁵ Türk pavyonu bu özelliğiyle 1939 New York Dünya Fuarı'ndaki sergilenişiyle benzerlik gösterse de Osmanlı ve İslam algısında bir ayrışma söz konusuydu.⁶⁶ Zira 1939

⁵⁸ Sergini krokisi için bk. Görsel 3. Abdi İpekçi, “Pavyonumuza Umumi Bakış”, *Milliyet*, 22 Ağustos 1958, s. 3.

⁵⁹ “Milletler Arası Bruxelles Sergisi”, *Arkitekt*, Sayı 288, Mart 1957, s. 111.

⁶⁰ Her ne kadar İlhan Koman tarafından gerçekleştirilen Hitit Güneşi'nin sembol olarak ilk defa bu sergide yer aldığı belirtilse de, Ülkü, agm., s. 510'dan naklen; S. M. Türkmen, B. Sağdıç, B. İncesu, “Bir mimar, bir yaşam”, *Mimarlık & Dekorasyon*, Sayı 53, 1997, s. 56-99, aslında Hitit Güneşi sembolü daha önce 1939 New York Dünya Fuarı Türkiye sergi binası girişinde Anadolu Medeniyetlerine yapılan vurgunun en önemli görseli olarak kullanılmıştı. Cahide Sınmaz Sönmez, “Yarının Dünyası”nda Türkiye: 1939 New York Dünya Sergisi”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Cilt 15, Sayı 31, Güz 2015, s. 306-307.

⁶¹ “1958 “Brüksel” Beynelmîlel Sergisi Türk Pavyonu”, *Arkitekt*, Sayı 287, Şubat 1957, s. 63.

⁶² “Milletler Arası Bruxelles Sergisi”, s. 111.

⁶³ Tahir Büyükkaragöz - Gonca Yayan, “Çağdaş Tasarım Olgusu İçerisinde Füreya Koral'ın Yeri”, *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 21, Sayı 21, Ocak 2019, s. 80.

⁶⁴ *Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Çağdaşlarından Mektuplar...*, s. 343.

⁶⁵ Abdi İpekçi, “Pavyonumuza Umumi Bakış”, *Milliyet*, 22 Ağustos 1958, s. 3.

⁶⁶ 1939 New York Dünya Fuarı'nda Türkiye'nin sergilenişi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cahide Sınmaz Sönmez, “Yarının Dünyası”nda Türkiye: 1939 New York Dünya Sergisi”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Cilt 15, Sayı 31, Güz 2015, ss. 289-332.

sergisinde görülmediği şekilde 1958 sergi alanının Osmanlı devrine ayrılmış olan kısmında dönemin giysi ve eşyaları teşhir edilerek, duvarlara karagöz figürleri, Ziya Gökalp ve Namık Kemal'in resim ve fotoğrafları asılmıştı.⁶⁷ Osmanlı padişahları Fatih Sultan Mehmed, Kanuni Sultan Süleyman, Sultan III. Mustafa ve Sultan II. Bayezid'e ait vakfiyeler de sergilenen diğer eserler arasında yer aldı.⁶⁸ Silahların sergilendiği kısımda ise Yavuz Sultan Selim'in belinde taşıdığı zümrütlü hançer ve inci keseli okla yay teşhir edilirken,⁶⁹ Erken Cumhuriyet Dönemi sergilerinde serginin merkezinde yer alan Atatürk Büstü⁷⁰ Brüksel'de yerini büyük ve gösterişli bir Atatürk portresine bıraktı ve bu alan Atatürk'ün sözlerinin yer aldığı bir pano ile kalkınan Türkiye'ye ait fotoğraflarla desteklendi.⁷¹

Ancak Türk pavyonunda gerçekleştirilen sergileme yöntemi birtakım eleştirileri de beraberinde getirmişti. Örneğin, Milliyet Gazetesi yazarı Samih Nafiz Tansu, Osmanlı padişahlarının kıyafetleri ve Anadolu'nun geçmiş yüzyıllardaki eserleri ile ön plan çıkan tanıtımı sergi teşhirinden ziyade bir müze görüntüsüne benzetiordu. Sergide Türkiye'nin o gün geldiği gelişim noktasının aktarılamadığı hususu üzerinde duran Tansu, turistik yerlerin sergilenemediğini, Türk sinema, tiyatro, resim, heykel sanatlarının başarılarının yansıtılmadığını belirterek, Atatürk inkılaplarından ziyade eski Türkiye'ye yönelik bir tanıtıma girilmesini de doğru bulmadığını ifade etmişti.⁷²

Benzer eleştirileri Akşam gazetesi muhabiri Turhan Tükel de dile getirmiş, Osmanlı'dan kalma antika eserlerin vitrinleri süslemesi nedeniyle sergiyi gezenlerin o günkü Türkiye yerine Osmanlı Devleti'nin son dönemini gördüğünü, "...*bütün ülkeler sergiye bu şekilde katılmış olsalardı sergi büyük bir antika köyüne dönerdi...*" sözleriyle vurgulamıştı.⁷³

⁶⁷ Abdi İpekçi, "Pavyonumuza Umumi Bakış", *Milliyet*, 22 Ağustos 1958, s. 3.

⁶⁸ *BCA*, 30.18.1.2/149.24.15.2, 5 Mayıs 1958.

⁶⁹ *Milliyet*, 16 Mart 1958, s. 3.

⁷⁰ Cahide Sınmaz Sönmez, "1931 Tarihli Budapeşte Sergisi'nde Türk Pavyonu", *9. Uluslararası Atatürk Kongresi Bildiriler*, Cilt I, Yay. Haz. H. Aytuğ Tokur, Erdem Ünlü, 12-15 Kasım 2019, Amasya, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2021, s. 281-282; Feyza Kurnaz Şahin, "Türkiye'nin Orta Doğu'da Dış Ticaretini Geliştirmeye Yönelik Çabaları; Telaviv, Şam, Kahire Sergi Ve Panayırlarına Katılımı (1932-1936)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 49, Ağustos 2020, s. 330; Sınmaz Sönmez, "Yarının Dünyası"nda Türkiye ...", s. 306-307.

⁷¹ Nihat Ülkekel, "1958 Beynelmül Brüksel Sergisi ve Türk Pavyonu", *Zafer*, 12 Mayıs 1958, s. 3.

⁷² Samih Nafiz Tansu, "Brüksel Sergisinden notlar: 5 Sergideki Türk pavyonu", *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1958, s. 4.

⁷³ Turhan Tükel, "Brüksel'de Medeniyet hesap veriyor... Ya biz veya diğer memleketler...", *Akşam*, 30 Nisan 1958, s. 5.

Eleştirilere rağmen ilgiyle karşılanan sergi salonunun girişindeki vitrinlerde Olgunlaşma Enstitüsü ve Paşabahçe cam fabrikasına ait eşyalar ve el yazması eserler sergilenmekteydi. Sergi salonunun duvarlarına Türkiye'nin zirai ve sınai faaliyetlerini gösteren resimler asılırken,⁷⁴ turistleri bilgilendirme panolarında çizilen kelebek figürlerinin kanatlarına çeşitli ülkelerin bayrakları resmedilerek “*memleketimize buyurun*” anlamı verilmeye çalışılıyordu. Ayrıca Zeki Faik İzer ve Cevat Dereli'nin iki resmî ile Türkiye'de son elli yılda sanatın gelişimini gösteren 340 eser de sergilenen eserler arasında yer almaktaydı.⁷⁵

Uluslararası sergilerdeki teşhir ürünlerinin başında gelen beş altı asırlık halılar ve kilimlerin yanı sıra sergi salonuna bir halı tezgâhı kurularak iki işçi kızın halı dokuması ziyaretçilerin beğenisine sunulmuştu.⁷⁶ Söz konusu etkinlik, halı dokuyan kızlara eski dönem kıyafetlerinin giydirilmiş olması nedeniyle, Türkiye'nin modernleşmesini yansıtmaktan uzak olduğu düşüncesiyle eleştirilmiş⁷⁷ olsa da, Olgunlaşma Enstitüsü'nün Brüksel Sergisi için hazırladığı defile bu eleştiriyi haksız çıkaracak niteliktedir. Nitekim sergide Türk moda defilesi yapılmaya karar verilmiş bunun için Brüksel'e gönderilmek üzere Kız Sanat Enstitüleri ve Akşam Kız Sanat okullarından 150 kadar kıyafet modeli seçilerek İstanbul'da bir hazırlık defilesi yapılmıştı.⁷⁸ Basın-Yayın Bakanı Sıtkı Yırcalı ve Sergi Komiseri Munis Faik Ozansoy'un da katılımıyla gerçekleşen defilede⁷⁹ tamamen Türk motifleri ile süslenen kıyafetlerden İstanbul, Emret Efendim, Üç Etek, Türkiye, Şile Yolu, Altın Kelepeç, Yaban Gülü isimli elbiseler çok beğenilmiş,⁸⁰ dönemin Meclis Başkanı Refik Koraltan da defile sonrasında mankenleri masasına çağırıp iltifat ederek Olgunlaşma Enstitüsü'nün müdiresi Refia Övüncü takdir etmişti.⁸¹ Beş kilo simle süslendiği belirtilen Güzel İstanbul isimli elbisenin yalnız ceketinin 5000 TL'ye mâl olduğu⁸² defilede, seçilen kıyafetler Brüksel'e gönderilerek,⁸³ 12 Haziran

⁷⁴ Abdi İpekçi, “Pavyonumuzu Umumi Bakış”, *Milliyet*, 22 Ağustos 1958, s. 3.

⁷⁵ *Cumhuriyet*, 16 Mart 1958, s. 5; *Zafer*, 22 Mart 1958, s. 5.

⁷⁶ *BCA*, 30.18.1.2/149.24.15, 2.

⁷⁷ Samih Nafız Tansu, “Brüksel Sergisinden notlar: 5 Sergideki Türk pavyonu”, *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1958, s. 4.

⁷⁸ *Milliyet*, 11 Mayıs 1958, s. 1.

⁷⁹ *Akşam*, 16 Mayıs 1958, s. 1.

⁸⁰ *Milliyet*, 16 Mayıs 1958, s. 1.

⁸¹ *Akis*, 24 Mayıs 1958, s. 29.

⁸² *Milliyet*, 16 Mayıs 1958, s. 1.

⁸³ *Milliyet*, 16 Mayıs 1958, s. 1.

tarihinde “Palais de l'Élégance” isimli Zerafet Sarayı'nın salonunda davetlilere sunulmuştu. Büyük alaka topladığı belirtilen defile Avrupa televizyonları tarafından da kaydedilmiş,⁸⁴ Türk mankenler daha sonra Amerika NBC televizyonunun daveti üzerine Amerikan Pavyonu'ndaki bir yayına da katılarak Türk kıyafetlerini tanıtmışlardır.⁸⁵

Brüksel Sergisi'nde tüm uluslararası sergilerde olduğu gibi ülkelerin kendi tanıtımlarına yönelik özel günler de belirlenmiş ve 7-9 Ağustos tarihleri Türk günü olarak seçilmişti.⁸⁶ Bu tarihler arasında sergide yer almak üzere Türk opera sanatçıları Leyla Gencer ve Doğan Onat, Türk sergi komiserliği tarafından Brüksel'e davet edilmiş ve 3 Mayıs'ta Belçika Kraliyet Operası'nda Tosca Operası'nı temsil etmeleri istenmişti.⁸⁷ İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği'ne bağlı Gençlik Tiyatrosu 8 Ağustos'ta Çetin Altan'ın yazdığı “Çemberler” adlı piyesi sahnelerken,⁸⁸ Keman virtüözü Ayla Erduran da 9 Ağustos tarihinde Cemal Reşit Rey'in idare ettiği Fransız Colonne orkestrası refakatinde Alman piyanist ve besteci Johannes Brahms'ın keman konçertosunu icra etmişti. Ayla Erduran ile İdil Biret'in verdiği konser Belçika Kraliçesi tarafından da ilgiyle izlenmişti.⁸⁹ Ancak Türk sanatçılara Türk orkestrası yerine Fransız orkestrasının eşlik ediyor olması bazı basın organlarıncaya eleştirilmiş, sergide Türk orkestrasının olmayışı, sergi hazırlıklarının çok geç tarihte başlamış olmasına bağlanarak bu durumdan sergi komiseri Munis Faik Ozansoy sorumlu tutulmuştu.⁹⁰

İlk defa Mehter Takımı'nın da katıldığı Türk günü etkinliklerinde, folklor ekiplerinin gösterileri de büyük bir ilgiyle izlenmiş,⁹¹ Türk günü gösterileri dolayısıyla Belçika Kralı tarafından Munis Faik Ozansoy'a Leopold nişanı,

⁸⁴ *Hayat*, No 97, 27 Haziran 1958, s. 3-5.

⁸⁵ Defileye dair görsel için bk. Görsel 4. *Milliyet*, 20 Haziran 1958, s. 4.

⁸⁶ *Milliyet*, 16 Mart 1958, s. 3; *De Gazet van Aalst*, 2 Augustus 1958, s. 2. <https://aalst.courant.nu/issue/DGA/1958-08-02/edition/0/page/2?query=> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

⁸⁷ *Milliyet*, 28 Nisan 1958, s. 1, 5.

⁸⁸ *Cumhuriyet*, 2 Ağustos 1958, s. 5.

⁸⁹ *Cumhuriyet*, 10 Ağustos 1958, s. 3.

⁹⁰ *Akış*, 4 Ekim 1958, s. 31.

⁹¹ *Hayat*, No 99, 29 Ağustos 1958, s. 12-14.

Doğan Türkmen'e de Taç nişanı verilmiştir.⁹² Belçika Kraliçesi de 8 Ekim 1958 tarihinde Türk pavyonunu ziyaret ederek Türk idarecilerinden bilgi almıştır.⁹³

Gerek Türk gününde gerekse diğer günlerde Türkiye pavyonunun en çok ilgi gören noktalarından birisi de Fransızca “*Corne d'Or*” (Haliç) ismi verilen Türk lokantası idi. Milliyet Gazetesi Yazı İşleri Müdürü Abdi İpekçi'nin sergiden bildirdiği haberlere göre; imambayıldı, yaprak sarması, döner, şiş kebab, pilavlı köfte, pilaki gibi Türk yemeklerinin satıldığı 80 kişilik lokanta her gün dolmakta, gelen ziyaretçilere hem lokantada hem de satış noktasında Türk üretimi olan Buzbağ şarabı ve Trakya ve Kulüp rakısı satılmaktaydı. Ziyaretçilerin Buzbağ şarabını Fransız şarapları ile karşılaştıracak kadar kaliteli bulduklarını, en çok tercih edilen yemeklerin ise döner ve şiş kebab olduğunu aktaran İpekçi, lokantadaki fiyat listesini de okurlarıyla paylaşmış ve fiyatların 1 Amerikan Doları = 9 Türk lirası esasına göre hesaplandığını belirtmişti.⁹⁴ Lokantanın şef garsonuyla görüşen yazar, lokantadaki malzemelerin daha kaliteli olmasından dolayı yemeklerin Türkiye'deki yemeklerden daha iyi yapıldığını anlatırken, Türk kahvesinin tadının da Ankara'daki hiçbir kahve dükkanında bulunamayacağını vurgulamaktaydı. Bu nedenle kahvehane kısmının neredeyse her gün dolup taştağını belirten İpekçi, Türk kahvesine ilginin yüksek olduğunu söylüyordu.⁹⁵ Ancak Cumhuriyet Gazetesi yazarı Burhan Felek'e göre böyle dünya çapında sergilerde kendi memleketinde dahi parmak ısırtacak derecede ve yaşayan sanatlar teşhir edilmeliydi. İştirak etmiş olmak için katılmak ise bütçeye ve vergi mükelleflerine boşuna yük olacaktı. Kendisine sorulsa sergiye serbest güreş ekibi göndereceğini çünkü şimdilik uluslararası dünya klasında tek başarının bu olduğunu belirtmekteydi.⁹⁶ Felek'in bu serzenişinde ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik darboğazın etkilerini görmek mümkündür. Zira Felek, ülke içerisinde vatandaşın almaya imkân bulamadığı yemeklerin ülke dışında ikram ediliyor olmasını bütçeye bir yük olarak görmekte, bu nedenle yüksek bütçeli harcamaları tasvip etmemektedir.

Lokantaya yönelik bir eleştiri de Nazif Tansu'dan gelmiş, Tansu özellikle lokantadaki fiyatların yüksekliğinden dem vurmıştu. Yemeklerin karşılığının kişi başı 4 doları bulduğunu, seramik fıncanda içilecek Türk kahvesiyle bu rakamın

⁹² *Cumhuriyet*, 10 Ağustos 1958, s. 3; *Hayat*, No 99, 29 Ağustos 1958, s. 12-14.

⁹³ *Milliyet*, 8 Ekim 1958, s. 1

⁹⁴ 4 Ağustos 1958 tarihinde alınan istikrar programı çerçevesinde 1 Amerikan Doları 2 lira 80 kuruştan 9 liraya yükseldi.

⁹⁵ Bk. Görsel 5. Abdi İpekçi, “Haliç Lokantasında Dönerli Pilav 22.5 Lira”, *Milliyet*, 23 Ağustos 1958, s. 3.

⁹⁶ Burhan Felek, “Brüksel'deki Sergi”, *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1958, s. 3.

daha da yükseldiğini “...*battu bahk yan gider...*” ifadesiyle dillendiriyordu.⁹⁷ Tansu'nun fiyatların yüksekliğine yönelik yorumunu Türk lirasının alım gücü üzerinden yaptığı muhakkaktır. Zira İpekçi'nin de ifade ettiği gibi 1958 yılında yapılan devalüasyon sonucunda Türk lirasının Amerikan doları karşısında büyük bir değer kaybına uğramış olması ülkede yaşanan ekonomik sıkıntıların sergiye yönelik değerlendirmelerde de kendisini göstermesine sebep olmuştur. Nitekim kahvehanede ziyaretçilere Türk kahvesi ikram edilmesi⁹⁸ Türkiye'deki bazı kesimlerde rahatsızlık yaratmış, iktidara muhalefetiyle tanınan Akis Dergisi Türkiye'nin sergide rakipsiz olduğu tek alanın Türk kahvesi olduğunu belirterek “...*tabii ki kahvenin kendisi gibi pişirilmesi de unutulmadıysa*” ifadesiyle Türkiye'de yaşanan ekonomik kriz nedeniyle bulunmakta güçlük çekilen kahvenin yokluğuna dem vurmıştı.⁹⁹ CHP Ankara milletvekili Recep Dengin de daha sergi başlamadan önce Gümrük ve İhisarlar Bakanı Hadi Hüsman'a yönelttiği sorusunda;

“Halis Kahveli Türk Payiyonu'. Basın - Yayın ve Turizm Umum Müdürü Munis Faik Ozansoy, bugün yaptığı basın toplantısında Türkiye'nin Brüksel Sergisi'ne iştirak edeceğini söylemiş ve sergide bir kahvehane açılacağını bildirmiştir. Türkiye'de kahveye hasret çekildiği şu sırada Belçika'da millî kıyafetli genç kızlarımız tarafından kahve ikram edilecekmış...”

sözleriyle Türkiye'deki kahve kıtlığına dikkat çekerek sergide nasıl kahve ikram edildiğinin cevabını isteyecekti.¹⁰⁰

Ülkenin siyasi atmosferindeki gerginlik sergi konusunda da kendisini gösterse de Türkiye'nin çok farklı yönleriyle temsil edildiği Türk pavyonu modern mimari yapısının yanı sıra lokanta ve kahvehanesiyle geleneksel bir tarzı yansıtmaya çalışmış ve kapandığı tarihe kadar pek çok kişi tarafından ziyaret edilmişti.

Serginin Kapanışı

17 Nisan – 19 Ekim 1958 tarihleri arasında açık kalan sergiye 51 ülke ve yaklaşık 112 pavyon katılmıştı. Belçika gazetelerinin serginin açılışından önce 50 milyon¹⁰¹ ile 35 milyon¹⁰² kişi olarak tahmin yürüttükleri ziyaretçi sayısı ise 41

⁹⁷ Samih Nafiz Tansu, “Milletlerarası Brüksel Serginden İntibalar: Fuarda eğlenceler”, *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1958, s. 4.

⁹⁸ *Milliyet*, 18 Nisan 1958, s. 1.

⁹⁹ *Akis*, 26 Nisan 1958, s. 24.

¹⁰⁰ *TBMMZC*, Devre 11, Cilt 3, 11 Nisan 1958, s. 249.

¹⁰¹ *De Denderklok*, 30 Maart 1958, s. 2.

milyon 454 bin kişi olarak tespit edildi¹⁰³ ve bu sayı “*Expo 58*” Brüksel Dünya Sergisi’ni, 1900 Exposition Universelle et Internationale de Paris’ten sonra ikinci en büyük Dünya Sergisi yaptı.¹⁰⁴

Kolay taşınır ve sökülebilir malzemenin kullanıldığı ülke pavyonlarının birçoğu serginin sona ermesi üzerine ya yıkıldı ya da geri dönüştürüldü. Nitekim İspanya ve Avusturya gibi bazı pavyonlar Dünya Sergisi’nden sonra kendi ülkelerine götürülürken, bazı pavyonlar ise aynı şekilde yeniden kullanıldılar.¹⁰⁵ Sergi için özel olarak inşa edilen Atomium da 1958’den itibaren varlığını sürdürmekte olup Brüksel’in simgesi haline geldi. İnşa edildiğinde serginin kapanışından sonra hayatta kalması amaçlanmamış olsa da yapının teknolojinin güzelliğine ve bilim adamlarının büyüleyici keşiflerine bir anıt olarak kalmasına karar verildi.¹⁰⁶ 2004 senesine kadar yılda 250.000 kişinin ziyaret ettiği yapı, 2 yıllık kapsamlı bir tadilatın sonra 2006 yılında yeniden ziyarete açıldığında yılda yaklaşık 500.000 ziyaretçiyi ağırlamaya başlayacaktı.¹⁰⁷

Dünya fuarları arasında II. Dünya Savaşı sonrasında toplanan ilk uluslararası sergi olma özelliğini taşıyan Brüksel Sergisi’nde modern dünyadaki yerini pekiştirme amacıyla yer alan Demokrat Parti hükümeti, zayıf ve eksik yönleriyle eleştirilse de Türkiye’nin yurt dışındaki tanıtımında Osmanlı Devleti’nden itibaren devam eden uluslararası sergilere katılım politikasını devam ettirmiş ve serginin açık kaldığı altı ay boyunca Türkiye’yi en iyi şekilde tanıtmaya gayret

<https://aalst.courant.nu/issue/DEKL/1958-03-30/edition/null/page/2?query=> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

¹⁰² *De Gazet van Aalst*, 16 Augustus 1958, s. 1.

<https://aalst.courant.nu/issue/DGA/1958-08-16/edition/0/page/1?query=> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

¹⁰³ <https://www.bie-paris.org/site/en/1958-brussels> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

¹⁰⁴ https://applications.icao.int/postalhistory/1958_world_s_fair_brussels_belgium.htm (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

¹⁰⁵ <https://www.leicdal.be/sites/default/files/2020-12/Samenvatting%20Sint-Pauluscollege%20-%20Engels.pdf>

<https://www.bie-paris.org/site/en/1958-brussels> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

¹⁰⁶ *Renovation of the Atomium in Brussels*, The European Stainless Steel Development Association, Euro Inox 2007, s. 2.

https://www.imoa.info/download_files/stainless-steel/euroinox/Atomium.pdf (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

¹⁰⁷ Guus Gielen, “As large as an atom, as small as the planet”, *Thing theory & urban objects at EXPO’58*, Ed. Wallis De Vries, J. G., Seminar; Volume 3, Technische Universiteit Eindhoven, Netherland, 2012, s. 41. <https://research.tue.nl/files/3531655/735300.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

etmiştir. Dönemin Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın verdiği bilgiye göre 115.415 doları Sergi'de görevli kişilerin yevmiyeleri olmak üzere, sergi ile ilgili inşaat, dekorasyon, ilân, kırtasiye, kira, vergi gibi masraflar için Dışişleri Bakanlığı ve Basın - Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü'nün 1957 ve 1958 yılı bütçesinden toplam 581.886,23 doların ödendiği¹⁰⁸ sergide, Türkiye'nin sunumu "*Altın Yıldız*" ile ödüllendirilirken, Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun mozaik duvarı, Sergi'nin Sanat ve Sanatsal Medya Grubu tarafından "*Grand Prix*"e layık görülmüştü.¹⁰⁹ Ressam, hattat ve ciltçi Emin Barın Fatih Divanı'nın ciltleriyle "*şeref diploması*" ile onurlandırılırken, İstanbul'da Kız Meslek Yüksekokulu ve Ankara'da Kız Teknik Öğretmen Okulu olmak üzere iki meslek yüksekokuluna "*Grand Prix*"; Türk yerli üreticileri Giresun-Fiskobirlik, İzmir-Tariş ve Gaziantep-Fıstık bronz madalya; İstanbul-Paşabahçe cam imalatında gümüş madalya; Ankara-Sümerbank ve Hereke fabrikaları tekstil sektörü için "*Grand Prix*" ve İstanbul Devlet Tekelleri de gıda grubunda altın madalya kazandı.¹¹⁰ Serginin 19 Ekim 1958 tarihinde kapılarını ziyaretçilere kapatmasıyla beraber Türk heyeti de ülkeye geri döndü.

Heyet pavyona gösterilen ilgiden memnun şekilde ülkeye dönse de gerek sergide yer alan Türkiye pavyonunun akıbeti gerekse sergi süresince yapılan harcamalar muhalefetin eleştirilerine konu olacaktı. Yeniden monte edilebilir şekilde tasarlanan Türk pavyonu sergi kapandıktan sonra Taksim Gezi Park'ına yerleştirilmek üzere İstanbul Belediyesi'ne devredildi. Mart 1961 tarihinde İstanbul'da bulunduğu anlaşılan pavyonun Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Ankara'da Güzel Sanatlar Sergi Binası olarak kullanılması talebi¹¹¹ Başbakanlık tarafından uygun bulunmuş¹¹² olsa da pavyon malzemesinin İstanbul'da kaldığı anlaşılmakta olup akıbeti hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ağırıklı olarak çelik ve cam malzemedен oluşturulmuş olan yapının zamanın ve korumasız mekânların etkisiyle kullanılamaz hale gelmiş olma ihtimali yüksek görülmektedir. Akis Dergisi 7 Temmuz 1960 tarihinde yayımlanan sayısında bu durumun sorumlusu olarak Menderes Hükûmetini göstermekte ve dönemin iktidarının ihmalkârlığı nedeniyle yapının ve panonun gerektiği şekilde değerlendirilemediği görüşünü savunmaktadır.¹¹³ Ancak 27 Mayıs 1960 tarihinde

¹⁰⁸ TBMMZC, Devre 11, Cilt 8, 15 Nisan 1959, s. 325.

¹⁰⁹https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_06/20160727_160601-archives-gifts-book-expo.pdf (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

¹¹⁰ Bancı, *agf.*, 110-111.

¹¹¹ *BCA*, 30.18.1.2/149.24.15.7, 1 Mart 1961.

¹¹² *BCA*, 30.18.1.2/149.24.15.7, 6 Mart 1961.

¹¹³ *Akis*, 7 Temmuz 1960, s. 30.

gerçekleşen askerî müdahale sonrasında kurulan yeni hükûmetler döneminde de eserin akıbetinde bir değişiklik olmadığı, Gülhane Parkı'nda atıl duruma düşen mozaik panonun parçalarının zaman içerisinde kaybolduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁴ Zaman zaman bulunması gündeme gelen kayıp panonun önemli bir bölümü ise 2010 yılında Johann Pillai tarafından Kıbrıs'ta bulunarak başkent Lefkoşa'da sergilenmiştir.¹¹⁵

Sonuç

Belçika yönetimi II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan uluslararası iş birliği anlayışı çerçevesinde Brüksel'i Avrupa'nın merkezi haline getirmek düşüncesiyle savaş sonrasında ilk uluslararası sergisi olan Expo 58'i organize etmiştir. Özellikle atomun barışçıl amaçlarla kullanılması temeline dayanan organizasyonda pek çok ülke soğuk savaş döneminin yeni düzeninde kendi varlığını göstermeye çalışmış, dönemin iktidarı Demokrat Parti hükûmeti de 1954 yılında yapılan davete olumlu yanıt vererek bu yeni düzendeki yerini perçinlemek, siyasi ve iktisadi ilişkilerini geliştirmek amacıyla sergiye katılmıştır.

Türkiye'nin sergileniş şekline bakıldığında dönemin siyasetinin izlerini görmek mümkündür. Nitekim erken cumhuriyet döneminde iştirak edilen sergilerdeki modern Türkiye tanıtımından daha ziyade geleneksel Türk düşüncesinin hâkim olduğu görülür. Erken Cumhuriyet Dönemi sergilerinde modernleşme hamleleri ön plana çıkarılırken, Brüksel'de Osmanlı padişahlarına ait eser ve eşyaları ile Kur'an-ı Kerim'in sergilenişiyle Türk-İslam sentezine vurgu yapılmıştır.

Bu özellikleriyle zaman zaman basın zaman zaman da muhalefet tarafından eleştiriye uğrasa da ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik dar boğazda Türkiye'nin uluslararası alanda tanıtımına katkıda bulunmak, Avrupa ve Amerika bağlamında Batı'ya entegrasyonu sağlamak ve ticari ilişkileri geliştirmek amacına hizmet ettiği kuşkusuzdur. Ancak ülkenin hareketli siyasi ve ekonomik gündemi serginin kazanımlarını gölgede bırakmış, iktidar ve muhalefet arasındaki gerginliğin giderek tırmandığı bir ortamda Brüksel Sergisi'nin Türkiye'nin iç ve dış politikasına etkisi ne yazık ki gündeme alınmamıştır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Ankara

¹¹⁴ *Milliyet*, 20 Ocak 1963, s. 3.

¹¹⁵ Panoya dair görsel için bk. Görsel 6. *Hürriyet*, 23 Ekim 2010. Ülkü, agm., s. 512. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Johann Pillai, *Bedri Rahmi - Kayıp mozaik duvar: Expo 58'den Kıbrıs'a*, Çeviren Gizem Kavaz, Sidestreets Educational and Cultural Ini Yayınevi, Nicosia 2010.

BCA, 30.18.1.1/30.62.19, 24 Ekim 1928.

BCA, 30.18.1.2/1.4.16, 11 Kasım 1928.

BCA, 030.18.01.02/149.24.15.7, 7 Mart 1956.

BCA, 030.18.01.02/149.24.15.7, 14 Mart 1956.

BCA,030.18.1.2/148.18.17, 4 Nisan 1956.

BCA, 030.18.1.2/142.35.5, 21 Nisan 1956.

BCA, 030.18.1.2/143.4019, 5 Mayıs 1956.

BCA, 030.18.01.02/149.24.15.7, 26 Ekim 1957.

BCA, 30.18.1.2/147.57.20, 14 Kasım 1957.

BCA,030.18.1.2/148.18.17, 9 Nisan 1958.

BCA, 30.18.1.2/149.24.15, 2.

BCA, 30.18.1.2/149.24.15.7, 1 Mart 1961.

BCA, 30.18.1.2/149.24.15.7, 6 Mart 1961.

Resmî Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), Devre (D) 11, Cilt (C) 2, 19 Şubat 1958.

TBMMZC, Devre 11, Cilt 3, 11 Nisan 1958.

TBMMZC, Devre 11, Cilt 8, 15 Nisan 1959.

Kitaplar, Makaleler, Tezler

(2015) *Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Çağdaşlarından Mektuplar, Biz Mektup Yazardık*, Yay. Haz. Hughette EYÜBOĞLU, Ed. Rûken KIZILER, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

AKYOL ALTUN Didem (2003) *Dünya Fuarlarının/Expoların Mimari Değerlendirmesi: Türk Pavyonları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

BANCI Selda (2009) *Turkish Pavilion In The Brussels Expo'58: A Study On Architectural Modernization In Turkey During The 1950s*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Middle East Technical University, Ankara.

BÜYÜKKARAGÖZ Tahir – YAYAN Gonca (2019) *Çağdaş Tasarım Olgusu İçerisinde Füreya Koral'ın Yeri, Türk ve İslam Dünyası Sosyal Aratırmalar Dergisi*, Cilt 21, Sayı 21, Ocak, s. 73-86.

DURHAN Ö. Sıla (2002) *Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Dünya Sergilerine Katılımı (1930-2000)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

KAN ÜLKÜ Gözde (2019) *Mimarlık ve Sanat İşbirliği: Brüksel EXPO'58 Türkiye Pavyonu*, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 5, Güz, s. 497-516.

KURNAZ şAHİN Feyza (2020) Türkiye'nin Orta Doğu'da Dış Ticaretini Geliştirmeye Yönelik Çabaları; Tel Aviv, şam, Kahire Sergi Ve Panayırlarına Katılımı (1932-1936), *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 49, Ağustos, s. 313-345.

MATTİE Erik (2007) *Dünya Fuarları*, İstanbul Sergi Merkezi Yayınları, İstanbul.

ÖNSOY Rifat (1983) Osmanlı İmparatorluğu'nun Katıldığı İlk Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumi- i Osmanî (1863 İstanbul Sergisi), *Bellekten*, Cilt 47, Sayı 185, Ocak, s. 195-235.

ÖZİLHAN Nilgün (2020) 1851 Londra Uluslararası Sergisi'ne Osmanlı İmparatorluğu'nun Katılımı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

SINMAZ SÖNMEZ Cahide (2015) "Yarının Dünyası"nda Türkiye: 1939 New York Dünya Sergisi, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Cilt 15, Sayı 31, Güz, s. 289-332.

----- (2021) 1931 Tarihli Budapeşte Sergisi'nde Türk Pavyonu, *9. Uluslararası Atatürk Kongresi Bildiriler*, Cilt I, Yay. Haz. H. Aytuğ TOKUR - Erdem ÜNLEN, 12-15 Kasım 2019 Amasya, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s. 269-293.

TEKDEMİR Aziz (2013) 1867 Paris Sergisi ve Sultan Abdülaziz'in Sergiyi Ziyareti, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, Temmuz, s. 1-19.

----- (2018) 1851 Londra Sergisi ve Osmanlı Devleti'nin Katılışı, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, (Nisan), s. 291-321.

Yarışmalar Dizini 1930-2004 (2004) Yay. Haz: Zeynep Ömür Yılmaz, TMMOB Mimarlar Odası Genel Merkezi, Ankara.

YAZICI Nurcan (2004) Uluslararası Sergilerde Osmanlı Mimarisi'nin Sunumu, *Arkitekt*, Yıl 71, Sayı 500, Ocak-şubat, s. 18-31.

Sürelİ Yayınlar

Akis

Akşam

Cumhuriyet

De Denderklok

De Gazet van Aalst

Hayat

Hürriyet

Milliyet

Zafer

(1957) Milletler Arası Bruxelles Sergisi, *Arktekt*, Sayı 288, Mart, s. 111.

(1957) 1958 'Brüksel' Beynelmîlel Sergisi Türk Pavilyonu *Arktekt*, Sayı 287, (Şubat), s. 63-68.

FELEK Burhan (1958) Brüksel'deki Sergi, *Cumhuriyet*, 15 Mayıs.

EYÜPOĞLU Bedri Rahmi (1958) Brüksel Mektupları, Cam Pazarı, *Cumhuriyet*, 24 Mart.

İPEKÇİ Abdi (1958) Pavilyonumuza Umumi Bakış, *Milliyet*, 22 Ağustos.

----- (1958) Haliç Lokantasında Dönerli Pilav 22.5 Lira, *Milliyet*, 23 Ağustos.

KIVANÇ Halit (1958) Brüksel Yolculuğuna Hazırlanan Eserler, *Milliyet*, 21 Şubat.

TANSU Samih Nafiz (1958) Brüksel Sergisinden notlar: 5 Sergideki Türk pavilyonu, *Cumhuriyet*, 22 Ağustos.

----- (1958) Milletlerarası Brüksel Sergisinden İntibalar: Fuarda eğlenceler, *Cumhuriyet*, 5 Eylül.

TÜKEL Turhan (1958) Brüksel'de Medeniyet hesap veriyor... Serginin içi ve içyüzü 2, *Akşam*, 29 Nisan.

----- (1958) Brüksel'de Medeniyet hesap veriyor... Ya biz veya diğer memleketler..., *Akşam*, 30 Nisan.

ÜLKEKUL Nihat (1958) 1958 Beynelmîlel Brüksel Sergisi ve Türk Pavilyonu, *Zafer*, 12 Mayıs.

İnternet Kaynakları

https://applications.icao.int/postalhistory/1958_world_s_fair_brussels_belgium.htm (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

https://atomium.be/construction_of_the_atomium (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

“A Grazing Cow”, <https://www.bie-paris.org/site/en/1958-brussels> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

ARKE, Lorenzo, “Expo 58: A Brief History of Belgium’s World Fair Showcase”, *Culture Trip*, <https://theculturetrip.com/europe/belgium/articles/expo-58-a-brief-history-of-belgiums-world-fair-showcase> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

<https://www.bie-paris.org/site/en/1935-brussels> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

<https://www.bie-paris.org/site/en/1958-brussels> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

<https://www.bie-paris.org/site/en/all-world-expos> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

<https://www.bie-paris.org/site/en/turquie> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

European Stainless Steel Development Association, Euro Inox 2007.

https://www.imoa.info/download_files/stainless-steel/euroinox/Atomium.pdf (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

GIELEN Guus (2012) As large as an atom, as small as the planet, *Thing theory & urban objects at EXPO'58*, Ed. Wallis DE VRIES, J. G., SEMİNARCH; Volume 3, Technische Universiteit Eindhoven, Netherland, s. 41-46. <https://research.tue.nl/files/3531655/735300.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

OLTWATER Bastiaan (2012) Atomium. An optimistic vision”, *Thing theory & urban objects at EXPO'58*, Ed. Wallis De Vries, J. G., Seminarch; Volume 3, Technische Universiteit Eindhoven, Netherland, s. 32-40. <https://research.tue.nl/files/3531655/735300.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

STANARD Matthew (2005) ‘Bilan Du Monde Pour Un Monde plus Déshumanisé’: The 1958 Brussels World’s Fair and Belgian Perceptions of the Congo, *European History Quarterly*, Volume 35, Issue 2, (April), s. 267-298. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0265691405051467> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

“Symbol of the Atomic Fair - TheAtomium” https://site.exposeum.de/expo2000/geschichte/detail.php?wa_id=15&lang=1&s_typ=8 (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

https://site.exposeum.de/expo2000/geschichte/detail.php?wa_id=15&lang=1&s_typ=13 (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

“The Belgian Exhibition Concept” https://site.exposeum.de/expo2000/geschichte/detail.php?wa_id=15&lang=1&s_typ=15 (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

https://site.exposeum.de/expo2000/geschichte/detail.php?wa_id=15&lang=1&s_typ=16 (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

<https://www.leiedal.be/sites/default/files/2020-12/Samenvatting%20Sint-Pauluscollege%20-%20Engels.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_06/20160727_160601-archives-gifts-book-expo.pdf (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

Ekler

Görsel 1: Atomium'a dair bir görsel

https://atomium.be/construction_of_the_atomium (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

Görsel 2: *De Denderklok*, 10 Ağustos 1958.

<https://aalst.courant.nu/issue/DEKL/1958-08-10/edition/null/page/1?query=> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

